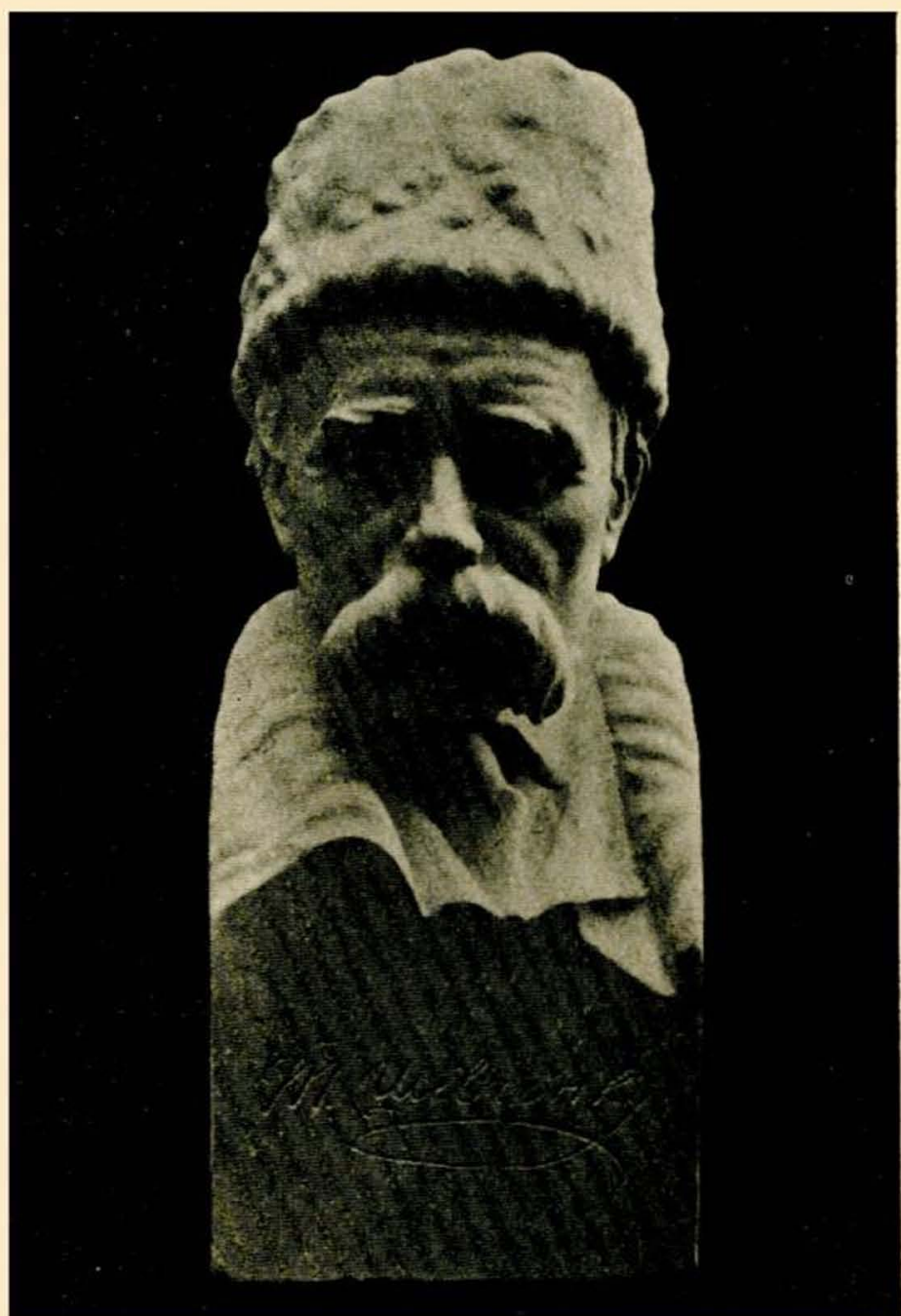


TARAS ŠEVČENKO

OLDŘICH ZEMEK



TARAS ŠEVČENKO

Modeloval Emil Hlavica

WIS(2)-4 W

Z 53

P. K.

OLDŘICH ZEMEK

TARAS ŠEVČENKO



BRNO 1933

Ш5(2=Ук)51-4Шевченко Т.Г. 4.0 +

Ш6(2=Ук)51-57 + Українська

Život a dílo

1973081 ✓

1107

Державна
Республіканська
БІБЛІОТЕКА УРС
ім. Кітос

V dětství viděl blízko Kyrilovky Korsun, kde zvítězil Bohdan Chmelnický, viděl mohyly svých slavných předků. Nedaleko je památný Vyubický a Mežihorský monastýr a také do Kyjeva, města Ukrajincům nejdražšího, posvěceného historickými vzpomínkami, není daleko. Kolem sebe viděl hoch bídny život nevolnický, není tedy divu, že často zalétal do minulosti, kdy volné kozáctvo jako vichr bouřilo stepí a neznalo pána kromě svého Boha. Jak hluboko se zapsal do srdce hochova domov, můžeme posouditi z pozdějších malebných veršů, diktovaných vroucí láskou. Půvabná chata se sadem — a veliký panský lán, zkropený potem, jaký to kontrast! Jak mocně působil na duši budoucího básníka! Podnítil jeho velikou lásku k domovu, přírodě i lidu a nenávisť k otročině a otrokářům. Citlivé srdce dítěte nesl básník celým svým životem až do mohyly. Měl-li na příklad Puškin svou milovanou chůvu, měl-li ji také náš Zeyer, měl Ševčenko svého děda Ivana, který v neděli rád vypravoval o slavné ukrajinské minulosti. Hoch napjatě poslouchal a často, jak sám ve verších přiznává, plakal pohnutím. Ještě po mnohých letech vzpomínal Taras na děda vděčnými verši. Velký vliv na vývin citového života básníkovy měla jeho matka a starší sestra Kateřina. Když mu bylo devět let, dobrá matka mu zemřela, otec se oženil a přišla do chaty macecha, před jejímiž ranami prechal sirotek do polí a houštin, kde srůstal s přírodou a vnímal její barvy a zvuky. V svém dvacátém roku ztratil i otce.

Bujná ukrajinská příroda a smysl pro její krásy podněcovaly v hochu nadání malířské, ale učitel Bohorskij neměl pochopení pro příznaky tvůrčí síly, skryté v nevolnickém synku. Byl to surový, téměř stále opilý despota. Hoch maloval tužkou podle předloh a mocně toužil, aby se mohl stát dokonalým malířem. Pásal ovce, ale byl špatným pastýřem, neboť útlá křídla jeho vnímavé a hloubavé duše se rozpínala a vzlétala do vyšších sfér. Kniha a obraz — to byla jeho touha. Marně ho bratr Mykyta přemlouval, aby se věnoval rolnictví nebo řemeslu. Doma byl terčem výčitek, nastoupil tedy službu u popa. Ale jeho touha po malířství byla neodolatelná. Odešel k jednomu malíři do sela Chlypnivky, osvědčil se tam a byl poslán do Vilšany pro povolení, aby mohl u mistra zůstat v učení. Správce ho však zařadil mezi služebnictvo a přidělil kuchaři. Ale touha po umění hochu neopustila. Často zmizel v sadě a maloval a zpíval nic nedbaje, že byl za to často trestán. Tak mocná byla jeho touha po umění, tak silné bylo jeho umělecké nadání, že nic nemohlo v něm udusiti jiskru, která se měla později rozhořeti mohutným plamenem, neuhasitelným, nesmrtelným. Byl odvezen do Vilna k poměščíku Engelgardtu a stal se kozáčkem v předpokoji. Pro pohyblivého, citově hluboce založeného, vnímavého hochu byla to těžká úloha. Nevydržel státi mlčelivě v koutě jako socha, tiše si zpíval hajdamácké písně a pokradmu maloval. Jednou byl za to tělesně potrestán. Engelgardt dal Ševčenka vyučiti malířem,

aby mu pak sloužil jako malíř - nevolník. Pro umělce je svoboda, čím pro rybu voda; nečekal tedy mladíka osud hodný závidi. Ve Vilně se Ševčenko naučil polsky a oblíbil si dílo Adama Mickiewicze a spisy Bohdana Zaleského, prodchnuté láskou k Ukrajině. Engelgardt přesídlil do Varšavy, kde se Ševčenkovi dostalo dobrých základů u portrétisty Ljampy. V listopadovém polském povstání odešel Engelgardt na odpočinek a odjel do Petrohradu. Tak se i Ševčenko dostal do střediska ruského života politického i kulturního, což mělo velký vliv na rozvoj jeho schopností. Nějaký čas byl lokajem, ale pak na jeho vytrvalé prosby dal ho jeho pán do dalšího učení k malíři Širjajevu. Řemeslnická práce nemohla však Tarasa uspokojiti. Vždy na chvíli odskočil do Letního sadu a maloval si sochy. Jednou se tam setkal s krajanem Ivanem Sošenkem, který projevil o něho zájem a pozval ho k sobě. To byla rozhodující chvíle v životě Ševčenkově, neboť ho uvedla z propasti nepochopení na výsluní duchů spřízněných.

Proč jsem věnoval Ševčenkovu mládí tolik pozornosti? Protože v dětství a jinošství mozek a srdce jsou plastické. Hluboké rýhy, které do nich vepíše život, zůstávají často do smrti. Lásku ke krásné domovině, k její bujně přírodě, k jejímu svéráznému lidu, jeho mluvě a písni, lásku ke knize a obrazu, jakož i nenávisť k nevolnictví přinesl si s sebou mladý Ševčenko do Petrohradu. Pro umělecky založenou duši je hrozné, když místo porozumění a povzbuzení dostává

se jí ústrků a hrubostí, když šosácká omezenost zavaluje a dusí popelem všednosti jiskru tvůrčího nadání. Ševčenkovi se dostalo otrockého údělu nevolníka, sirotka a lokaje, dostalo se mu i bolestných ran, ale to vše v něm neubilo jeho nadání, jeho lásky k umění.

Šošenko ho seznámil s ochráncem a podporovatelem mladých umělců Venecianovem, s vlivným sekretářem Akademie umění Grigorovičem, s ukrajinským básníkem Hrebinkou, se slavným básníkem ruským Žukovským i s hlavou tehdejšího ruského umění výtvarného, Karlem Brjulovem. Ten se snažil pohnouti Engelgardta, aby Ševčenka propustil z nevolnictví, ale nepochodil. Rovněž Venecianov intervenoval, ale opět marně. Nemilosrdný pán žádal 2500 rublů. Brjulov s přáteli opatřil peníze losovou akcí s portrétem Žukovského a Taras Ševčenko byl svoboden. Byl to den největšího štěstí v jeho životě. V próze „Chudožnik“, t. j. „Umělec“, se přiznává, že políbil propouštěcí arch a zaplakal.

Brzy po osvobození Ševčenka z nevolnictví opustil Šošenko Petrohrad v blahém vědomí, že pomohl bídě živořícímu krajanu k lidskému životu a otevřel mu bránu sféry neskvělejších možností. Ševčenko se s ním rozloučil s bolestí v duši. Nyní tím více přilnul k svému učiteli Brjulovu, ač jejich umělecký charakter byl různý. Vděčnost a lásku k němu si zachoval po celý život. Na tento krásný vzájemný poměr umělců si často vzpomenu v dnešní době, je v uměleckém světě tolik závisti a nenávisti, kdy jeden druhého by mnohdy

raději na lžičce vody utopil, nežli by mu družně podal pomocnou ruku.

Malířství záhy nestačilo k vyjadřování bohatství krásy a citu, jež bylo ukryto v duši mladého umělce. Měsíčná noc v Letním sadu a teskné vzpomínky na rodnou Ukrajinu a její půvaby inspirovaly ho k prvním básnickým pokusům, z nichž nejlepší byla balada „Pryčynna“. Touha po Ukrajině, která se Ševčenka zmocňovala v daleké, mlhavé metropoli nad Něvou, byla nejmohutnějším zřídlem jeho poesie. Často, přechasto viděl v duchu rodná pole, luhy a sady a slyšel písně ukrajinského lidu. Vzpomínal na kozácké mohyly, na slavnou kozáckou minulost. Také četba, zejména Kotljarevského „Aeneidy“, vykonala svůj vliv. Ševčenko viděl rozkvétati poesii ruskou a toužil vysloviti mluvou věčnosti krásu, žalost i naději své domoviny, kdysi slavné, nyní porobené. Z podvědomí se řinuly verše, lépe řečeno písně, balady, modlitby. Jejich výrazově bohatý, zpěvný, zurčící a něžný jazyk — toť jazyk ukrajinský. Jediné jím se mohlo srdce mladého pěvce vyjádřiti úplně a hluboce. Melancholie ukrajinských dumek se vtělila do tvorby Ševčenkovy. On však nekopíroval písní, ale v jejich duchu umělecky tvořil. Lidovou a historickou látku dovedl svou genialitou pozvednouti do nejvyšších sfér nesmrtelného umění, kde ji rozežhavl a přetavil intenzivním žářem své básnické individuality.

Památným je pro ukrajinský národ a jeho krásnou literaturu rok 1840, kdy vyšlo v Petrohradě první vy-

dání Ševčenkova „Kobzara“. Obsahuje jen osm básní. Platí-li pro poesii „non multum, sed multa“, platí to o této sbírce plnou měrou. Je skrovná, ale jaké bohatství opravdové poesie obsahuje! Málo je na světě knih, jež by tak věrně vystihovaly nejvlastnější podstatu národní individuality, jež by jevily takovou hloubku národní duše jako tento „Kobzar“. Básník promluvil rázovitou a při tom geniální řečí a plnil novou nadějí srdce pokleslá, téměř ubitá nevolnictvím a carským despotismem. To nepromluvil jen básník sám, to promluvila, rozezpívala se Ukrajina, kterou tak miloval, po níž tak toužil. Promluvila i k tvrdým srdcím pánů, jež se zachvěla podivným kouzlem ukrajinského slova, do té chvíle opovrženého. Tak mohutná byla tvůrčí síla ukrajinského genia. Ani nepochopení vynikajícího ruského kritika Bělinského a básníkovra krajana Gogola nemohlo knize ubrati na ceně, rovněž tak odmítnutí ruských slavjanofilů, kteří se obávali separatismu. Ševčenko nedbal zaujaté kritiky, neboť byl o správnosti své cesty a ceně své poesie přesvědčen. Po Kotljarevském uzákonil ukrajinskou řeč. Je to přímo zázrak, jak se z ubohého nevolníka stal v krátkosti největší básník svého národa, jeden z největších básníků veškerého Slovanstva. Mám za to, že jen Puškin, Mickiewicz a Prešeren mohou mu býti stavěni po bok. Hlubokou lidskostí díla a symbolickou tragikou svého osudu je všechny předstihuje.

Ševčenko se pohyboval v Petrohradě v kruhu umělců,

sloužil Musám, četl knihy velikých autorů, naslouchal hudbě velikých skladatelů. To bylo prostředí pro básníka, toužícího dál a výš, v něm mohl růsti, kvést a zrát. Ale kořeny svými tkvěl Ševčenko hluboko v půdě rodné Ukrajiny, jejíž minulosti věnoval druhou svoji publikaci, historické epos „Hajdamáci“. Vyneslo mu sice výpady polské kritiky a opětné odmítnutí Bělinského, ale na druhé straně rozšířilo a prohloubilo zájem jeho národa o jeho poesii. Účelem básníkovým nebylo vylíčením vzpoury proti křivdě budití krvežíznivost. V předmluvě praví jasně:

„Srdce bolí, ale vypravovat třeba; nechť vidí synové a vnuci, že otcové jejich se mýlili; nechť se sbratřují znova se svými nepřáteli; nechť žitem a pšenicí jak zlatem pokryta, nerozhraňována zůstane na věky od moře do moře slovanská země.“

Ševčenko se stal svým „Kobzarem“ známým především ukrajinské inteligenci. Touha po domově podnítila jeho nový zájezd na Ukrajinu. Těšil se na ni, ale našel ji ještě hůře zotročenou nevolnictvím. Páni lenořili, hodovali a banketovali, zatím co lid strádal a dřel se jako němá tvář. Jen u knížete Repnina, člověka humanního a patriota, cítil se Ševčenko ve svém živlu. Dcera knížete Varvara se stala básníkovou upřímnou přítelkyní.

I v Petrohradě si básník všímal jařma, jež tížilo lid, pozoroval carský a činovnický despotismus a jeho verši počala pronikat politicko-sociální tendence, ovšem

umělecky přetavená v dílně básnickovy duše. Tak vznikla epická báseň „Sen“, monumentálně komponovaná, synteticky vyjadřující křivdu, páchanou mocnými na bezprávném lidu.

Za své druhé cesty na Ukrajinu navštívil Ševčenko Kyjev, cestoval po rázovitém Zvenihorodském povitu a zapadl i do rodné Kyrilovky. Setkání se sourozenci bylo radostné, ale zároveň žalostné, neboť básník, sám volný, viděl je v jařmu nevolnictví a neměl ještě hmotných prostředků, aby je vykoupil. Navštěvoval známé panské rodiny, smýšlející liberálně, a naslouchal tradičním kozáckým pověstem. V Marijinsku vytvořil tehdy epickou báseň „Jeretyk abo Ivan Hus“. Tato mohutná báseň, vytvořená demokratem, člověkem pokrokovým, má velkou cenu pro náš národ, jehož vynikajícímu učenci-buditeli Šafaříkovi je posvěcena. Demokratická tradice kozácké minulosti, kozácká láska k pravdě a právu a odpor proti cizímu zotročování tolik připomínaly zápas našeho Husa a husitismu, že tato analogie přímo vtiskla pero do ruky velikému poetovi ukrajinskému. Báseň je formou, dikcí i revolučním pojetím tak moderní, jako by byla vytvořena nikoli v roce 1845, nýbrž včera. Má základní, nepomíjející význam pro veškeré Slovanstvo a zejména náš národ měl by za ni býti vděčen. Ve Vjunyščích vytvořil Ševčenko své „Poslání“, v němž je obsažen celý se svými mohutnými křídly, s intensivním vnitřním žářem své opravdové osobnosti. Charakteristické jsou zvláště tyto silné verše:

Ne daj spaty chodjačomu,
Sercem zamiraty,
I hnyloju kolodoju
Po svitu valjatys,
A daj žyty, sercem žyty
I ljudyj ljubyty,
A koly ni, to proklynať
I svit zapalyty!

V Perejaslavi vznikl slavný Ševčenkův „Zapovit“, obsahující výzvu k činu:

Pochovajte ta vstavajte,
Kajdany porvite...

Nejmohutněji utkal se Ševčenko s carským despotismem v básni „Kavkaz“. Oč více dává nám ještě dnes národní ševčenkovský prometeismus v srovnání s individualistickým lermontovským démonismem, jehož působivost valně vyprchala. Táži se, kde je dnes ten carismus, který hubil ukrajinský národ a uvrhl ukrajinského genia v předčasný hrob? Není carismu ani jeho jářma, ale ukrajinská myšlenka žije dále, přežije i dnešní, zdánlivě bezvýchodný stav, bude triumfovati nad násilím.

V Kyjevě se utvořilo Cyrilometodějské bratrstvo, jehož spiritus agens byl profesor kyjevské university Kostomarov. Cílem bratrstva bylo hlavně sjednocení slovan-

ských národů při zásadě rovnosti a volného rozvoje každého z nich, osvobození z nevolnictví a lidové vzdělání. Každý slovanský národ měl utvořit vlastní republiku a v čele všech měl stát společný volený „pravitel“. Ševčenko, dojíždějící občas do Kyjeva, byl v bratrstvu přijímán s láskou a pochopením jakožto národní básník ukrajinský a Slovan, jemuž byl cizí ruský imperialismus, kterým se opájel i Puškin. Tehdejší ukrajinské slavjanofilství bylo demokratické, prochnuté lidskostí, jež se vzpírala obětovati ukrajinskou národní individualitu ruské hegemonii. Bylo to slibné hnutí, jež mohlo mít blahodárný vliv politický a kulturní, ale despotický car Mikuláš I., hrubý voják bez valného vzdělání, odpůrce veškerého pokroku, je surově potlačil. Na Cyrilometodějské bratrstvo dopadla těžká ruka nikolajevského režimu, když student Petrov udal činnost členstva a jeho program policii. Nastalo vyšetřování a zatýkání. Ševčenko se tehdy měl dostat na přímluvu kněžny Repniné na malířskou katedru kyjevské university. Na cestě ze svatby přítele Kuliše do Kijeva byl nenadále zatčen.

Nejprve ho odvedli do páchnoucí díry v Kyjevě a pak ho transportovali do Petrohradu. Ani v žaláři neutichla Musa statečného kobzara, jehož usvědčovaly z proticarského smýšlení jeho vlastní verše, zejména v epických básních „Sen“ a „Kavkaz“. V petrohradské citadele vytvořil třináct básní, pravých lyrických skvostů. Síla ducha přemáhala vítězně hrůzu prostředí uměleckou

tvorbou. Podobně jako Silvio Pellico na Špilberku překonává v sobě Ševčenko v petrohradském žaláři nenávisť a jeho poesie se stává evangeliem lásky.

Básník byl odsouzen k zařazení do orenburského vojska a velitelství bylo nařizeno, aby na něho přísně dozíralo. Rozsudek uváděl, že „místo vděčnosti k carské rodině píše ukrajinským jazykem nejnesmyslnější verše, pláče v nich nad krivdou, činěnou Ukrajině, vypravuje o někdejší kozácké slávě a hanebnými slovy zesměšňuje cara a jeho rodinu“. Car připsal k rozsudku: „Pod nej přísnější dozor, zapověděti psát a malovat!“ Klidně vyslechl básník ortel, neboť jeho svědomí vůči vlastnímu národu a lidskosti bylo čisté a to mu stačilo k vnitřní rovnováze. Zastával se utlačovaného lidu proti surovému despotismu. Stal se jedním z trpitelů za lepší budoucnost nejen svého národa, nýbrž i lidstva a svým významem přerostl tak hranice své vlasti. Smyslem svého velikého, nerovného zápasu patří veškerému lidstvu jakožto jeden z největších světových geniů myšlenky, slova a činu. Ševčenko miloval Ukrajinu a musil do daleké asijské pustině, nenáviděl carský imperialismus a militarismus a musil obléci stejnokroj carského soldata a sloužiti pod komandem hrubých, duševně otupělých šarží. Ještě větším trestem bylo pro něho, že nesměl volně psát a malovat. Despotický režim, hubitel svobody ducha, přichystal mu muka Tantalova. Iniciátor Cyrilometodějského bratrstva profesor Kostomarov dostal jen rok pevnostního žaláře a též ostatní členové

byli potrestáni poměrně mírně. Ševčenko, který vlastně ani členem bratrstva nebyl, byl postižen nejkrutěji: Soud odhadl správně, jak mocný soupeř vyrůstá carském despotismu v pěvci Ukrajiny, jehož verše rozněcovaly v tisících srdcí plamen lásky k porobené zemi, plamen touhy po její svobodné budoucnosti. Ale soud se zmýlil mysl, že zničí ducha Ševčenkovy poesie, že vyrve jméno ukrajinského genia ze srdcí jeho národa. Ještě větší lásce těšil se pak básník-mučedník a jeho burcující slovo žije i dnes neméně intensivním životem a plní své veliké poslání, nabádajíc k práci a zápasu za vítězství práva nad násilím, za vítězství demokracie a lidskosti.

Po týdnu namáhavé jízdy byl Ševčenko odevzdán v Orenburgu, kde bylo mnoho polských povstalců a několik Ukrajinců. Velitelům se nelíbilo, že se počali stýkati s básníkem a rebelem. Odvezli ho do dálného Orska, městečka na pusté stepi. Ševčenko miloval bujnou přírodu své domoviny živelnou láskou — a nyní se musil dívati na strašnou pustinu, kde nebylo ani památky po stromu nebo keři. Nebylo by divu, kdyby člověk v takovém prostředí přímo zešílel nudou a steskem. Ale pěvec „Kobzara“ byl velký, silný duch, který nesl svou zemi a svůj bohatý duševní svět ve svém nitru. Ve vzácných chvílkách, kdy přísný dozor polevil, psal verše tužkou na kousíčky papíru, jež schovával za holínky svých soldatských bot. Velkou útěchou mu byly řídké, vzácné dopisy přátel. V jedné básni projevil

194308

tehdy hluboký soucit s otrhanými Kirgizy. Je to krásný doklad Ševčenkovy lásky ke každému trpícímu bez rozdílu národnosti. Básník se při nedostatečné stravě a nezdravém bydlení roznemohl hostcem a cingou.

Na jaře 1848 byl zařazen do vojensko-vědecké expedice, jež měla za úkol objeti Aralské moře a vyzkoumat podmínky pro osídlení a zřízení vojenských pevností. Ševčenko byl rád, že vidí nové a nové kraje a může cestou malovat a psát. Vytvořil mimo jiné básně „Cari“, protest proti násilí, v němž se nově uplatňuje ironie, básně „Tytarivna“ s hlubokým proniknutím psychologie lásky, básně „Maryna“ o křivdě, již se dopouštějí pání na nevolnických děvčatech. Nejcennější pro poznání básnického ducha Ševčenkova jsou tehdejší jeho dumky. Pobyt v pevnosti Kos Aralu byl pro básníka dobou na tvorbu nejbohatší, neboť tehdy vytvořil sedmdesát básní. Opět jsou dumky to nejcennější, co tehdy napsal. Ševčenko je velký epik, ale platí pro něho totéž, co pro jihoslovanského genia Franceta Prešerna, že nejhodnotnější projevy svého tvůrčího ducha podal ve své lyrice. Slovanská lyrika umělá, napojená ze zřídla lidové poesie, dosáhla v Ševčenkově díle svého vrcholu. Básník připomíná ve vyhnanství svou nezlomenou, mohutnou tvůrčí silou Dostojevského, jehož sibiřské vyhnanství dalo světu „Zápisky z Mrtvého domu“.

Po návratu výpravy do Orenburgu dařilo se Ševčenkovi poměrně dobře. Jeho umění získalo mu oblibu nadřízených, takže vojenský náčelník Obručev zažádal

o jeho povýšení na poddůstojníka. Ale jeden mstivý důstojník napsal do Petrohradu, že Ševčenko proti carskému zákonu píše a maluje. Básník byl na pět měsíců uvězněn a pak deportován do Novopetrovska, pevnosti za Kaspickým mořem. Nastala nejhorší doba jeho vyhnanství. Ve strašné pustině strádal šest a půl roku pod nejprísnějším dozorem. Skorbut a hostec ničily jeho zdraví. V plné síle tvůrčí byl nucen mlčeti jako hrob. Jaké bohatství myšlenky a krásy bylo tak zničeno! Nelze na to pomyslet bez otřásajícího dojmu. Jiný by si byl zoufal, ale Ševčenko si byl vědom ceny svého vnitřního bohatství, které ještě hodlal dáti národu a lidstvu.

Car Mikuláš I. zemřel, nezrušiv nevolnictví, jež považoval za oporu církve a trůnu. Nastoupil Alexandr II. Došlo k amnestii politických vězňů, ale Ševčenko do ní pojat nebyl. Bylo to pro něho hrozné zklamání. Teprve intervence kněžny Repniné a hraběnky Tolsté měly výsledek a Ševčenko nad radostnou zprávou přítele Lazarevského zaplakal jako dítě. Po desetiletém utrpení se usmálo na vyhnance růžové jitro svobody. Tehdy napsal cenné stránky svého deníku, umožňující vniknouti až do samé podstaty lidské i básnické stránky jeho osobnosti. Konečně přivezl mu parník „Lastočka“ volnost. Bylo to 21. července 1857 o jedenácté hodině ráno, jak zaznamenal básník ve svém deníku. Za deset dní odejel z Novopetrovska.

Ani opuštěnost a nelidské strádání v těžké službě vo-

jenské nedovedly zničit jeho tvůrčí sílu, jež pak v Nižním Novgorodě vydala nový požehnaný plod, básně „Neofity“. Je to jedna z jeho nejobsáhlejších básní, výrazově prostá, ideově hluboká a mohutně působící. Její děj položil básník do dob utrpení křesťanů v Římě za Nerona. Toto utrpení bylo mu symbolem současného pronásledování bojovníků za pravdu. První mučedníci. Hus, Ševčenko — jaká to fronta boje pravdy a lidskosti se lží a násilím!

Když došlo úřední povolení k pobytu v Petrohradě, rozloučil se básník a odejel do Moskvy, kde se setkal s kněžnou Repninou, jež užasla nad jeho předčasnou tělesnou sešlostí. V Petrohradě navštívil šlechtňou orodovnici hraběnkou Tolstou, která ho přijala s upřímnou srdečností. Byl tak dojat, že nebyl schopen slova. V Akademii umění se seznámil s Turgeněvem, který pak vykreslil vystižný Ševčenkův portrét, končící se slovy: „povaha nezlomená, člověk z lidu, poeta a patriot“. Básník si velmi vážil tvorby ukrajinské spisovatelky Marie Markovičky (pseudonym Marko Vovček), jež znamenitě ovládala ukrajinský jazyk. Oč jiný byl život ve vyhnanství nežli v Petrohradě! Tam soldatská hrubost, duševní prázdnota zpupných oficírů, vysilující execírka, přísný dozor, zákaz tvorby, pustina a opuštěnost — zde kruh oddaných, chápajících přátel, divadla, koncerty, návštěvy, tedy prostředí, jež je umělci tím, čím rybě voda. Ševčenko nyní nejen básnil, ale zabýval se i grafikou a vytvořil řadu hodnotných prací. Pomáhal ukra-

jinské inteligenci v Petrohradě v práci pro povznesení ukrajinského lidu a byl všeobecně pokládán za nejznamenitějšího představitele ukrajinského umění, za nej-přednějšího hlasatele ukrajinské národní myšlenky.

V mlhavém ovzduší nad Něvou toužil po rodné Ukrajině a po delším úsilí se podařilo jeho vlivným přátelům vymoci mu dovolení k cestě. Dojímavé bylo básníkovy setkání se sourozenci, zejména se sestrou Irynou. Bolelo ho, že všichni dosud trpí nevolnictvím. Příjemné dny strávil u příbuzného Vartolomeje Ševčenka. Krása ukrajinské noci uchvacovala ho tak, že často až do rána vydržel v sadě. Toužil míti chatu někde na břehu milovaného Dněpru, toužil míti ženu a dítě, ale touha se mu nevyplnila. Polští páni ho tehdy udali pro rouhání a pobuřování lidu. Byl zatčen, ale záhy propuštěn, díky rozumnosti kyjevského gubernátora Vasilčikova. Pobyt v Perejaslavi inspiroval Ševčenka k básni, v níž vyčítá Bohdanu Chmelnickému jeho neprozřetelnou politiku, která přivedla Ukrajince pod carské jařmo.

Největší ukrajinský básník se často vyjadřoval modlitbou. Snad nejvroucnější jeho báseň-modlitba je „Maria“, v níž vzývá matku Kristovu, pojatou nedogmaticky, aby shlédla na okradené, slepé nevolníky a dala jim sílu svého syna-mučedníka, aby své okovy donesli až do konce, to jest, aby se dočkali zrušení nevolnictví. A pro tuto báseň, hluboce lidskou a opravdu zbožnou, bylo autoru vytýkáno rouhání. Jak hrubé to nepochopení geniálního projevu svobodného ducha básnického!

Ševčenko by byl rád viděl své básně v neporušeném vydání, ale censura v nich řádila nesmyslně. Petrohradské vydání „Poezií Tarasa Ševčenska“ je znetvořené torso, křiklavý doklad omezenosti a servilnosti bigotní carské censury.

Když básník získal hmotné prostředky od „Společnosti pro pomoc spisovatelům“, vykoupil své sourozence s rodinami z nevolnictví. To mu však nestačilo. Očekával netrpělivě carský manifest, jímž mělo býti nevolnictví zrušeno. Přípravy k tomuto aktu děly se však s takovou zdlouhavostí, že se básník vyhlášení již nedočkal. Plicní neduh uvrhl ho v předčasný hrob.

Ševčenko žil jen 47 let, ale co vytrpěl! Dílo, jež zanechal, žije, působí na ducha ukrajinského národa, dává směr jeho touhám a činům. Splnila se slova, jež pronesl přítel Kuliš na Ševčenkově pohřbu v Petrohradě: „Náš jsi, básníku, a my národ tvůj a duchem tvým budeme dýchat na věky věků.“ Z Petrohradu bylo básníkovo tělo téhož roku převezeno do Kaneva na Ukrajině a tam slavnostně pohřbeno za obrovské účasti lidu. Tak se splnilo přání, které Ševčenko vyjádřil ve své básni „Zapovit“:

Jak umru, to pochovajte
Mene na mohyli,
Sered stepu širokoho,
Na Vkrajinì mylij:
Ščob lany širokopoli

I Dnipro, i kruči
Bulo vydno, bulo čuty,
Jak reve revučyj!

Na vysoké mohyle na břehu širokého Dněpru stojí kříž a na něm jediné slovo: Ševčenko. Není snad Ukrajince, který by nevěděl, co znamená. Všichni vyslovují jméno ukrajinského národního mučedníka a milovaného kobzara se zbožnou úctou a trvalou vděčností. Jeho mohyla ukrajinská Golgota, stala se cílem tisíců věrných srdcí, jež čerpají tam pod křížem útěchu v bolestech a víru v budoucnost.

O tom, že Ševčenkovo dílo nezůstalo mrtvým slovem, podává svědectví radostná skutečnost, že existuje přes devadesát ukrajinských vydání, z toho sedmdesát více méně úplných. Carská censura znetvořila každé vydání Ševčenkova díla četnými škrty, a tak mnohokrát bylo vydáno v cizině. Šesté vydání „Kobzara“ vyšlo ve dvou svazcích nákladem Edvarda Grégra v Praze 1876. Vydání toto je výmluvný doklad česko-ukrajinské kulturní vzájemnosti. Jiným dokladem piety a pochopení jsou překlady Ruženy Jesenské. Autor „Ivana Husa“, přítel Šafaříkův a našeho národa, veliký Slovan Taras Ševčenko zaslouží si od nás mnohem větší pozornosti. Nemáme dosud překladu jeho díla ani obsáhlejšího výboru. Krásným dokladem kultu ukrajinského genia v naší republice bude jeho pomník od akademického sochaře Emila Hlavici, který hodlá postaviti ukrajin-

sko-české komité v Brně. Dal jsem iniciativu k postavení tohoto pomníku, protože pokládám Ševčenko za největšího básníka slovanského a miluji jeho těžce zkoušený národ.

Synové Ukrajiny vstali, poslechnuvše výzvy svého genia, ale byli opět sraženi hrubou přesilou k zemi. Dnešní smutný stav neznamená však národní smrt, nýbrž houževnatou, hlubokou přípravu k novým zápasům za právo národa proti násilí. Platí-li právo a svoboda pro národ jeden, musí platit i pro národ druhý! Národ s velkou minulostí, vynikající literaturou, vyhraněnou národní individualitou a demokratickou mentalitou si svobody zaslouží. Já věřím, že přes všechny minulé nezdary, přes všechnu bezvýchodnost přítomnosti najdou v sobě Ukrajinci v historické chvíli tolik síly, družnosti a schopnosti k nejvyšší oběti, aby si svobody dobyli a také si ji udrželi. Je v zájmu Evropy a její kultury, je v zájmu lidskosti, aby Ševčenkův dávný sen se stal radostnou skutečností, aby jeho duše klidně spočinula v lůně božím.

Životopisná data jsou čerpána z úvodní studie Bohdana Lepkého „Pro žyttja j tvory Tarasa Ševčenska“, Tvory tom I. Ukrajinska na-kladnja, Kyjiv-Ljajpcig.

Kobzar

Ukrajinská chata, za ní bujný sad.
Taras měl své milé hnízdo vroucně rád.
Nedaleko sela širý panský lán,
potem nevolníků hojně zaléván.

Tarasův děd Ivan uměl vyprávět,
uměl probouzeti bohatýrský svět,
kozácké kdy nože protínaly vzduch
a kdy kozákovi vládl jenom Bůh.

Hošík hltal slova, šířil se mu zrak,
řinuly se slzy. Chtěl by jednou tak
jako hajdamáci nožem zamávat,
chtěl se spasitelem nevolníků stát.

Tam, kde Bohdan kdysi slavně zvítězil,
na mohylách předků často dlouho snil,
hajdamácká píseň tryskala mu z úst,
viděl sebe sama v bohatýra růst.

Dokud žila matka, rájem byl mu dům.
Když se její duše vznesla k nebesům,
přišla druhá matka, děti přivedla.
Nebyla to matka. Macecha jen zlá.

Taras před ranami prchal do polí,
kde je v srdci volno, kde nic nebolí.

Naslouchal, jak vítr křovím šelestí
a snil o svobodě, toužil po štěstí.

Viděl barvy, slyšel zvuků na tisíce,
zíral na topoly, květy slunečnic,
zpíval v houštinách a na mohyle stál,
z kozácké byl krve, volnost miloval.

Letěl vítr stepí, letěl v širou dál,
roznítil v něm jiskru, kterou Bůh mu dal,
a ta boží jiskra plála víc a víc,
nad všedností světa slavně vítězíc.

Osud nevolníka byl mu údělem.
V panském předpokoji musil státí něm,
sloužit svému pánu, bez pohnutí stát.
Chtěl by zpívat, zpívat, chtěl by malovat.

Kozáčkova duše nesnesla ten půst.
Stará hajdamácká píseň tryská z úst,
tužka po papíře běží sem a tam,
duše kozáčkova spěje k výšinám.

Rozlétly se dveře, pán se zjevil v nich,
na kozáčka jak by surový mráz dých'.
Ale jak se zmýlil jeho krutý pán!
Ducha nezabije ani tisíc ran.

Petrohradské domy v temnu pohřbeny.
Mladý malíř bloudí s tesklivými sny,
bloudí Letním sadem. touží po kraji,
kde se vlny Dněpru v bouři vzdouvají.

Malířova mocná touha do dáli
rodnou mluvu sráží v čisté krystaly,
krystal s krystalem se pojí v drůzy čar.
malířovy sny se mění v pevný tvar.

Do sadu šel malíř — kobzar kráčí zpět.
jeho píseň bude ukrajinský svět
burcovati ze sna, budit víru v něm,
aby nezahynul carským kopytem.

Z nevole ho kroužek přátel vykoupil,
aby národu moh' sloužit ze všech sil,
aby mohl křídla rozepnouti v let,
aby mohl duchem obsáhnouti svět.

Kobzar hraje, zpívá, naslouchá mu lid,
chce jak předci nožem písni vítězit,
zpívá rodnou řečí a ten jeho zpěv
jásá, pláče, bouří ukrajinskou krev.

Vzhůru hajdamáci! Vstaňte z mohyly!
Jako divá bouře vpřed se řítí.

Ne. To jenom kobzar píseň o nich pěl,
píseň o křivdě, již národ rozechvěl.

V písni o Husovi volal k Slovanům,
aby společný si vystavěli dům,
v němž by rovný s rovným rostl, kvetl, zrál.
Žel, že ideálem zůstal ideál!

„Sen“ a „Kavkaz“, jako bomby drtící
polekaly cara, zpupnou carici,
a když kobzar v Kyjev na voze jel sám,
carský pochop zvolal: „Já vás zatýkám“.

V hnusné díře musil trpěti jak vrah,
ale jeho duší neotrásl strach.
V Petrohrad ho vezli, v citadeli žil,
nezoufal a nové písně vytvořil.

Nastala mu nyní cesta křížová,
neohroženě však trpěl muka svá,
ve vojenském šatu těžký kříž svůj nes',
v Orenburgu, v Orsku, v Kos Aralu kdes.

Napjatý zrak stráže nedovolil psát,
nedovolil zpívat ani malovat,
ale kobzar přece teskné dumy psal,
tajně za holení boty schovával.

Daleko kdes byla země jediná,
krásná Ukrajina. Kolem pustina
bez keře a stromu, místo písňě řev,
jednotvárný dupot, sprostých šarží hněv.

V Novopetrovsku byl pohřben zaživa.
Po deseti letech došla vábivá
zpráva o svobodě, kobzar zaplakal
jako malé dítě, na cestu se dal.

V Petrohrad se vrátil. Smutno nad Něvou.
Chtěl by vidět milou Ukrajinu svou.
Chtěl by Dněpr slyšet, nad ním chatu mít.
po své smrti nad ním na mohyle tlít.

Konečně mu dali svolení, by jel.
Jak se zaradoval! Bože! Jak se chvěl!
Uzřel svoje selo, chatu, bujný sad,
uzřel bratry, sestru, kterou měl tak rád.

Nedaleko sela viděl panský lán,
potem nevolníků dosud zaléván.
Vzdychl si: „Jak dlouho ukrajinský lid
bude ještě zpupným pánům robotit?“

Do Perejaslavě na cestu se dal,
a tam na Bohdana písni žaloval,

že svou Ukrajinu vydal caru v plen,
od té chvíle národ není svoboden.

V Petrohrad se vrátil, drahé vykoupil
z jařma nevolnictví. Jak by šťasten byl,
kdyby lid svůj viděl jařma zbavený,
ale spočteny již byly jeho dny.

Ještě knihu písní poslal do světa,
kterou censura mu carská, prokletá
znetvořila tak, že prudký žal a hněv
bouřil v kobzarově chorém těle krev.

Nedočkal se chvíl, kdy carský manifest
vnesl radost velkou do zapadlých cest,
kdy lid nejbědnější z prachu zvedl tvář,
kdy se rmoutil jenom jeho otrokář.

Umřel milovaný kobzar veliký,
symbol národa a jeho tragiky,
na mohyle pohřben. jak si jednou přál,
pod mohylou Dněpr hučí, proudí v dál.

Vstaňte, Ukrajinci, splňte „Zapovit“,
aby kobzarova duše měla klid,
v jeden mocný šik se srazte, k muži muž,
rozbijte svá pouta, v ruce svatý nůž!

OLDŘICH ZEMEK: **TARAS ŠEVČENKO**

S reprodukcí busty
Tarasa Ševčenka
od Emila Hlavici

Vydala
„Ukrajinska hromada“ v Brně
ve prospěch postavení pomníku
Tarasa Ševčenka

Vytiskla
Obchodnická tiskárna
v Blansku



